

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ
СПРАВ
ФАКУЛЬТЕТ № 2
КАФЕДРА ТРУДОВОГО ТА ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА**

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Господарське право» обов'язкових компонент
освітньої програми першого рівня вищої освіти
(Право (поліцейські) Law (Police Officer)
галузь знань – 08 Право, спеціальність – 081 Право, спеціалізація –
Поліцейські)

за темою № 12: Правове становище виробничих кооперативів

Харків (Вінниця) 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
ХНУВС
Протокол від 25.09.2023 № 8

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 2
ХНУВС
Протокол від 29.08.2023 № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 22.09.2023 № 8

Розглянуто на засіданні кафедри трудового та господарського права
факультету № 2 ХНУВС(протокол від 28.08.2023 № 8)

Розробники:

1. Завідувач кафедри трудового та господарського права факультету № 2 ХНУВС, доктор юридичних наук, професор **Мельник К.Ю.**
2. Старший викладач кафедри трудового та господарського права факультету № 2 ХНУВС, кандидат юридичних наук **Яценко Т.П.**
3. Кандидат юридичних наук, доцент **Коваленко К.В.**

Рецензенти:

1. Професор кафедри цивільного права і процесу Донецького національного університету імені Василя Стуса, доктор юридичних наук, доцент **Амелічева Л.П.**
2. Декан факультету № 4 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор **Марчук М.І.**

План лекції

1. Законодавство, що регулює діяльність підприємств кооперативної власності (кооперативів)
2. Правове становище виробничого кооперативу
3. Колективні сільськогосподарські підприємства
4. Правове становище споживчих кооперативів
5. Сільськогосподарські кооперативи
6. Житлово-будівельні та житлові кооперативи
7. Правове становище інших підприємств колективної власності (кооперативів)

Рекомендована література:

Основна:

1. Господарське право України: навч. посіб.: у 2 ч. Ч. 1; за заг. ред. О. П. Гетьманець, Ю. М. Жорнокуя, О. М. Шуміла / О. П. Гетьманець, Ю. М. Жорнокуй, О. М. Шуміло та ін. – К.: Хай-Тек Прес. 2014. – 368 с.
2. Господарське право України : підручник у 2-х ч., Ч. 2 / Андрєєва О. Б., Гетманець О.П., Гришина І.І. та ін., – Х.: Харк.нац.ун-т внутр. справ, 2014. – 368 с.
3. Конституція України від 28.06.96 р. // Урядовий кур'єр. – 1996. Липень. – № 129-130.
4. Господарський кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2003 – № 18 (16.02.2003). – № 19-20, № 21-22, Ст. 144 (документ 436-IV, чинний, поточна редакція від 19.08.2022).
5. Господарсько-процесуальний кодекс // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6 (11.02.92). – Ст. 56 (документ 1798-XII, чинний, поточна редакція від 07.05.2022).
6. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 3 (16.01.2003) № 40–44, Ст. 356 (документ 435-IV, чинний, поточна редакція від 01.08.2022).
7. Податковий кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 12 (02.12.2010). – № 2755-VI.
8. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю : Верховна Рада України; Закон від 06.02.2018 № 2275-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2018. – № 13. – ст. 69.

Додаткова:

9. Господарське право: підручник / Д.В. Задихайло, В.М. Пашков, Р.П. Бойчук та ін.; за заг. ред. Д.В. Задихайло, В.М. Пашкова. – Х. : Право, 2012. – 696 с.
10. Господарське право : навч. посіб. для підготовки до іспитів / В. С. Мілаш. – 3-тє вид., змін. – Х. : Право, 2016. – 332 с.
11. Апаров А.М., Онищенко О.М. Господарське право України. Підручники та навчальні посібники. Том 1: Загальна частина – К: Видавництво «Істина», 2016. – 452 с.
12. Господарське право : практикум. - Харків : Право, 2018. - 591 с.

13. Актуальні проблеми господарського права (Особлива частина) : навч. посіб. - Київ : Ліра-К, 2018. - 798 с.
14. Господарське право : підручник. - Одеса : Фенікс, 2018. - 366 с.
15. Господарське право : навч. посіб. для підготовки до іспитів / В. С. Мілаш. – Х. : Право, 2017. – 327 с.
16. Апаров А.М., Онищенко О.М. Господарське право України. Підручники та навчальні посібники. Том 1: Загальна частина – К: Видавництво «Істина», 2016. – 452 с

Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. Офіційний сайт Верховної Ради України [https:// www.rada.gov.ua](https://www.rada.gov.ua)
2. Офіційний сайт Кабінету Міністрів України <https://www.kmu.gov.ua>
3. Офіційний сайт МВС України <https://www.mvs.gov.ua>
4. Офіційний сайт Верховного Суду України <http://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf>
5. Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського <http://www.nbuv.gov.ua>
6. Офіційний сайт Харківського національного університету внутрішніх справ <https://univd.edu.ua>
7. Харківська державна наукова бібліотека ім. В.Г. Короленко <https://korolenko.kharkov.com>
8. Юридична бібліотек [https:// www.lawanalytics.top.ua](https://www.lawanalytics.top.ua)
9. Електронний каталог наукової бібліотеки НаУКМА <https://www.library.ukma.edu.ua>
10. Інституційний репозитарій Харківського національного університету внутрішніх справ <https://library.tntu.edu.ua>

Текст лекції

1. Законодавство, що регулює діяльність підприємств кооперативної власності (кооперативів)

Кооперація – співпраця, взаємозв'язок людей у процесі їхньої діяльності¹. К. Маркс розглядав кооперацію як форму праці, при якій багато осіб планомірно працюють поруч та у взаємозв'язку одна з одною в одному і тому самому процесі виробництва або в різних, але пов'язаних між собою процесах виробництва. Але він не вбачав у кооперативному русі можливості усунення причин експлуатації робітників, хоча визнавав сприяння деякому її зменшенню та створенню кращих умов для працюючих.

У світлі сучасних вимог правознавства законодавство про кооперацію можна розглядати як складову механізму реалізації фундаментальних прав людини: права громадян на об'єднання, права власності й права на захист своєї власності; свободи економічної діяльності; свободи світогляду та ін. Отже, для створення кооперативу і його повноцінного функціонування згідно з

фундаментальними принципами кооперації необхідно цілий комплекс суб'єктивних прав.

ГК України (ст. 93) за ознакою форми власності, на базі якої функціонують підприємства, виділяє такий їх різновид, як підприємства колективної власності. До них належать:

- а) виробничий кооператив;
- б) колективне підприємство (у т. ч. КСП);
- в) унітарне дочірнє підприємство, створене виробничим кооперативом чи колективним підприємством;
- г) унітарне підприємство, що створюється суб'єктами права колективної власності (споживчим товариством, релігійною організацією, громадською організацією та ін.).

На час набуття Україною незалежності правові підходи до регулювання діяльності кооперативів не мали системного характеру. Був відсутній єдиний систематизований законодавчий акт, який регулював би діяльність усіх видів кооперативів, і тому кооперативне законодавство надалі розвивалося шляхом прийняття законодавчих актів, які врегульовували діяльність окремих видів кооперативів, вони діють і зараз.

Перелічимо ці законодавчі акти у хронологічному порядку:

1. Закон України «Про споживчу кооперацію» (1992 р.) визначив правовий статус споживчих товариств та їхніх спілок;
2. Закон України «Про колективне сільськогосподарське підприємство» (1992 р.) визначив правові, економічні, соціальні та організаційні умови діяльності колективного сільськогосподарського підприємства;
3. Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» (1997 р.) врегулював діяльність виробничих та обслуговуючих сільськогосподарських кооперативів і їх об'єднань (асоціацій, спілок);
4. Закон України «Про банки і банківську діяльність» (2000 р.) встановив, що однією з організаційних форм банків є кооперативи;
5. Закон України «Про кредитні спілки» (2001 р.) прямо не встановив, що кредитні спілки є кооперативами, але, визначаючи поняття кредитної спілки та об'єднаної кредитної спілки, закріпив, що вони діють на кооперативних засадах;
6. Закон України «Про кооперацію» (2003 р.) визначив правові, організаційні, економічні та соціальні основи функціонування кооперації в Україні та набув чинності до введення в дію ГК України та ЦК України. Розкриваючи у ст. 5 законодавство про кооперацію, цей закон вказує, що воно базується на нормах Конституції України і ЦК України, самого Закону України «Про кооперацію», інших нормативно-правових актів з питань кооперації. Незрозумілим є обминання ГК України, який є також базовим для цього спеціального закону і рівною мірою впливає на всю систему кооперативного законодавства;
7. ЦК України (2003 р.) відніс виробничі кооперативи до підприємницьких товариств, а обслуговуючі – до непідприємницьких;

8. ГК України (2003 р.) відділив підприємства колективної власності, якими визнаються корпоративні або унітарні підприємства, що діють на основі колективної власності засновника (засновників). Підприємствами колективної власності є виробничі кооперативи, підприємства споживчої кооперації, підприємства громадських та релігійних організацій, інші підприємства, передбачені законом. Чинні нормативно-правові акти, які визначають правовий статус споживчих і виробничих кооперативів, свідчать про відсутність між ними системного та послідовного зв'язку, що негативно позначається на ефективності діяльності кооперативів в Україні, тоді як на необхідності існування таких видів юридичних осіб наголошується в актах ЄС.

Структура нормативно-правових актів, що регулюють діяльність кооперативних підприємств (кооперативів), наведена нижче.

2. Правове становище виробничого кооперативу

ГК України відніс виробничі кооперативи до підприємств колективної власності. На сьогодні це єдиний кодекс та декілька законів, що передбачають право колективної власності. Визначення виробничого кооперативу за ч. 1 ст. 95 ГК України є майже тотожним із визначенням, що надано у ст. 2, 6 Закону

України «Про кооперацію». Отже, виробничий кооператив утворюється шляхом об'єднання фізичних осіб для спільної виробничої або іншої господарської діяльності на засадах їх обов'язкової трудової участі з метою одержання прибутку. Однак цей закон не визначає статусу виробничих і споживчих кооперативів як підприємницьких та непідприємницьких товариств. Потрібно також брати до уваги, що вказаний закон чітко розрізняє поняття виробничого та обслуговуючого кооперативу, а лише потім дає зведене поняття, тому тут не може бути спірних понять щодо участі у виробничому кооперативі на правах членства юридичних осіб.

Кооперативи створюються та діють відповідно до принципів, закладених у ст. 96 ГК України та ст. 4 ЗУ «Про кооперацію»:

- а) добровільність вступу та безперешкодний вихід з кооперативної організації;
- б) соціальна справедливість, взаємодопомога та співробітництво;
- в) рівне право голосу під час прийняття рішень (один член кооперативу – один голос);
- г) вільний вибір напрямів і видів діяльності;
- г) демократичний контроль за діяльністю кооперативних організацій та їх посадових осіб з боку членів кооперативних організацій;
- д) безпосередня участь членів кооперативної організації у її діяльності.

Засновниками (членами) виробничого кооперативу можуть бути громадяни, іноземці та особи без громадянства. Чисельність його членів не може бути меншою ніж три особи. Рішення про створення виробничого кооперативу приймається його установчими зборами. Він вважається створеним і набуває статусу юридичної особи з дня його державної реєстрації відповідно до вимог ГК України.

Членами виробничого кооперативу можуть бути громадяни, які:

- досягли 16-річного віку;

- визнають статут кооперативу та дотримуються його вимог;
- беруть майнову та трудову участь у діяльності кооперативу.

Громадяни можуть бути одночасно членами виробничих кооперативів, а також членами кооперативів інших типів (споживчих, житлових тощо).

Вступ до виробничого кооперативу здійснюється на підставі письмової заяви громадянина. Член кооперативу робить вступний та пайовий внески у порядку, визначеному статутом. Рішення правління (голови) кооперативу про прийняття у члени кооперативу підлягає затвердженню загальними зборами. Порядок прийняття такого рішення та його затвердження визначається статутом кооперативу.

Членство у виробничому кооперативі припиняється у разі:

- а) добровільного виходу з нього;
- б) припинення трудової участі в діяльності виробничого кооперативу;
- в) несплати внесків у порядку, визначеному статутом кооперативу;
- г) смерті члена кооперативу – фізичної особи;
- г) ліквідації члена кооперативу – юридичної особи;
- д) припинення діяльності кооперативу.

Основними правами членів виробничого кооперативу є:

- участь в господарській діяльності, а також в управлінні кооперативом, право голосу на його загальних зборах, право обирати і бути обраним в органи управління;

- користування послугами кооперативу;
- одержання кооперативних виплат та виплат на паї;

- одержання паю у разі виходу з кооперативу в порядку і в строки, визначені його статутом; право вносити пропозиції щодо поліпшення роботи кооперативу, усунення недоліків у роботі його органів управління та посадових осіб;

- право звертатися до органів управління та органів контролю за діяльністю кооперативу, посадових осіб кооперативу із запитами, пов'язаними з членством у кооперативі, діяльністю кооперативу та його посадових осіб, одержувати письмові відповіді на свої запити.

Основними обов'язками членів виробничого кооперативу є:

- додержання статуту кооперативу;
- виконання рішень органів управління кооперативу та органів контролю за діяльністю кооперативу;
- виконання своїх зобов'язань перед кооперативом;
- сплата визначених статутом кооперативу внесків.

Статутом виробничого кооперативу можуть передбачатися також інші права та обов'язки членів кооперативу.

Загальні збори правомочні вирішувати питання, якщо на них присутні більше половини членів кооперативу, а збори уповноважених – за наявності не менше двох третин уповноважених. Кожен член кооперативу чи уповноважений має один голос, і це право не може бути передано іншій особі.

Рішення загальних зборів членів (зборів уповноважених) кооперативу про прийняття, внесення змін до статуту, вступ до кооперативного об'єднання або

вихід з нього та про реорганізацію або ліквідацію кооперативу вважається прийнятим, якщо за нього проголосувало не менш як 75 % членів кооперативу, присутніх на загальних зборах. З інших питань рішення приймаються простою більшістю голосів членів (уповноважених) кооперативу, присутніх на його загальних зборах, відкритим або таємним голосуванням. Компетенція загальних зборів кооперативу передбачена ст. 15 Закону України «Про кооперацію».

Виконавчим органом кооперативу є правління, яке очолює голова; його повноваження визначаються статутом кооперативу. Виконавчий орган підзвітний вищому органу управління - загальним зборам кооперативу і несе перед ним відповідальність за ефективність роботи підприємства. У кооперативі, до складу якого входить менше ніж 10 членів, обирається лише голова кооперативу.

Виконавчий орган кооперативу:

- а) здійснює управління кооперативом у період між загальними зборами членів кооперативу, забезпечує виконання їх рішень;
- б) представляє кооператив у відносинах з органами державної влади та органами місцевого самоврядування, міжнародними організаціями, юридичними та фізичними особами;
- в) укладає угоди між кооперативом та іншими особами;
- г) діє від імені кооперативу в межах, передбачених його статутом.

Кооперативні виплати – частина доходу виробничого кооперативу, що розподіляється між членами кооперативу з урахуванням їх трудової та іншої участі в діяльності кооперативу. Нарахування і виплата часток доходу на паї здійснюються за підсумками фінансового року з доходу, що залишається у розпорядженні кооперативу з урахуванням необхідності формування його фондів. За рішенням загальних зборів членів кооперативу виплата часток доходу на паї може здійснюватися у грошовій формі, товарами, цінними паперами тощо.

Порядок використання доходу виробничого кооперативу визначається статутом кооперативу відповідно до закону.

Майнові відносини члена виробничого кооперативу з підприємством у разі припинення членства та щодо переходу паю регулюються цивільним законодавством. Виробничий кооператив відповідає за своїми зобов'язаннями усім належним йому майном. Члени виробничого кооперативу несуть за зобов'язаннями кооперативу субсидіарну (додаткову) відповідальність своїм майном у розмірі, не меншому їх пайового внеску, якщо більший розмір відповідальності не передбачено законом або статутом кооперативу. Виробничий кооператив не несе відповідальності за зобов'язаннями членів кооперативу.

Виробничий кооператив за рішенням загальних зборів членів кооперативу може бути реорганізований у підприємства інших форм господарювання в порядку, визначеному статутом кооперативу відповідно до вимог ГК України. Він ліквідується у загальному порядку для суб'єктів господарювання, передбаченому господарським законодавством, з урахуванням такого:

- ліквідація виробничого кооперативу здійснюється ліквідаційною комісією, призначеною загальними зборами членів кооперативу, а у разі його ліквідації за рішенням суду – ліквідаційною комісією, сформованою відповідно до цього рішення;

- розпорядження землею виробничого кооперативу, що ліквідується, здійснюється в порядку і на умовах, передбачених земельним законодавством.

Майно кооперативу, що залишилося після розрахунків з бюджетом та кредиторами, розподіляється між членами виробничого кооперативу пропорційно вартості їх паю.

Згідно з ч. 1 ст. 29 Закону України «Про кооперацію» кооператив ліквідується за рішенням загальних зборів членів кооперативу або зборів уповноважених, або за рішенням суду.

3. Колективні сільськогосподарські підприємства

Відповідно до Закону України «Про колективне сільськогосподарське підприємство» КСП є добровільним об'єднанням громадян у самостійне підприємство для спільного виробництва сільськогосподарської продукції та товарів і діє на засадах підприємництва та самоврядування. Воно є юридичною особою, має поточні та вкладні (депозитні) рахунки в установах банку і печатку із своїм найменуванням. КСП можуть на добровільних засадах об'єднуватися у спілки (об'єднання), бути засновниками акціонерних товариств, які діють на підставі своїх статутів.

До прийняття ЦК України власність в Україні виступала у таких формах: приватна, колективна, державна. Наразі колективна форма власності не передбачається ЦК України, відсутня вона також і у ЗК України.

Згідно зі ст. 63 ГК України залежно від форм власності, передбачених законодавством, в Україні можуть діяти підприємства, зокрема, на основі колективної власності (підприємства колективної власності). Разом з тим відповідно до Указу Президента України «Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям» передбачалося, що паюванню підлягають сільськогосподарські угіддя, передані у колективну власність КСП.

Законодавством також регламентувалося забезпечення всім членам КСП права вільного виходу з цих підприємств із земельними частками (паями) і майновими паями та створення на їх основі приватних (приватно-орендних) підприємств, господарських товариств, сільськогосподарських кооперативів, інших суб'єктів господарювання, заснованих на приватній власності. Отже, можна дійти висновку, що підставою для створення КСП були чинні на той час законодавчі норми.

При цьому треба звернути увагу, що відповідно до ч. 2 ст. 81 ЦК України юридичні особи, залежно від порядку їх створення, поділяються на юридичних осіб приватного права та юридичних осіб публічного права. Згідно із ст. 78 ЗК України земля в Україні може перебувати у приватній, комунальній та державній власності.

Отже, з огляду на викладене, можна констатувати, що чинним законодавством не передбачено створення КСП. Таким чином, законодавець та органи державної влади чітко відрізняють КСП від кооперативного сільськогосподарського підприємства і не ототожнюють їх.

4. Правове становище споживчих кооперативів

ЦК України відніс споживчі кооперативи до підприємницьких товариств, тобто до таких, які не мають на меті одержання прибутку для його наступного розподілу між учасниками. У ч. 1 ст. 86 ЦК України прямо вказано на можливість непідприємницькими товариствами (споживчими кооперативами) поряд зі своєю основною діяльністю здійснювати підприємницьку діяльність, якщо інше не встановлено законом і якщо ця діяльність відповідає меті, для якої вони були створені, та сприяє її досягненню.

Прийняття у 1992 році спеціального Закону України «Про споживчу кооперацію» лише значною мірою узаконило у новій державі елементи радянської споживчої кооперації, основним завданням якої було обслуговування сільського населення, скуповування у нього дешевої продукції. Вказаний нормативно-правовий акт визначав лише становище споживчих товариств та їх спілок, які існували ще за часів Радянського Союзу. Таким чином у назві закону закладено явне протиріччя. До елементів споживчої кооперації віднесено тільки споживчі товариства та їх спілки, а всі інші споживчі кооперативи начебто не є елементами споживчої кооперації. Але ототожнювати споживчу кооперацію з частиною її елементів нелогічно.

Законом України «Про споживчу кооперацію» визначено, що споживча кооперація в Україні – це добровільне об'єднання громадян для спільного ведення господарської діяльності з метою поліпшення свого економічного та соціального становища. Вона здійснює торговельну, заготівельну, виробничу та іншу діяльність, не заборонену чинним законодавством України, сприяє соціальному і культурному розвитку села, народних промислів і ремесел, бере участь у міжнародному кооперативному русі (Укоопспілки – член Європейського співтовариства споживчих кооперативів). Таким чином одне з головних завдань цього нормативного акту – це сприяння розвитку села, а також народних промислів і ремесел.

З аналізу поняття споживчого товариства, наданого у ст. 5 Закону України «Про споживчу кооперацію», навряд чи можна визначити вид організаційно-правової форми, в якій створюється це товариство. Так, первинною ланкою споживчої кооперації є споживче товариство – самостійна, демократична організація громадян, які на основі добровільності членства і взаємодопомоги за місцем проживання або роботи об'єднуються для спільного господарювання з метою поліпшення свого економічного і соціального становища. Як бачимо, у цьому визначенні немає навіть нагадування про те, що споживче товариство є одним із видів кооперативів.

Незважаючи на назву, споживче товариство не можна віднести до непідприємницьких товариств, оскільки відповідно до п. 3 ч. 4 ст. 6 Закону України «Про споживчу кооперацію» їх члени мають право одержувати частку

прибутку, що розподіляється за результатами господарської діяльності відповідно до їх пайового внеску. Це також підтверджується Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», відповідно до ч. 4 ст. 5 споживчі товариства нарівні з усіма іншими підприємницькими юридичними особами можуть визнаватися банкрутами.

Аналізуючи останнє поняття, можна дійти висновку, що прийняте у Закону України «Про споживчу кооперацію» визначення зазнало змін у ГК України і надалі розвивається у підзаконних нормативних актах. Так, відповідно до п. 1.3.1. Положення «Про організацію пайового господарства споживчої кооперації України» під споживчим товариством треба розуміти юридичну особу, яка утворена добровільним об'єднанням фізичних та/або юридичних осіб, на основі членства для організації торговельного обслуговування, заготівель сільськогосподарської продукції, сировини, виробництва продукції і надання різноманітних послуг з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб його членів.

Аналізуючи ці визначення, необхідно вказати, що споживче товариство – це кооператив пайовиків, який повинен функціонувати в їх інтересах, а виробничий кооператив – це кооператив працівників, що надає їм матеріальні вигоди. На часі існує проблема переродження споживчих кооперативів у виробничі. Для того щоб цього уникнути, необхідні індикатори для віднесення кооперативу до того чи іншого виду. На кшталт віднесення до обслуговуючого чи сільськогосподарського кооперативу, що чітко визначено законодавцем.

Можливо для збереження статусу непідприємницького товариства члени споживчих товариств не повинні мати на меті отримання прибутку від діяльності товариства, що й має бути закріплено законодавчо. А ті споживчі товариства, які існують сьогодні і мають на меті здійснювати підприємницьку діяльність та розподіляти свої прибутки між членами товариства, повинні здійснювати перетворення у виробничі кооперативи чи господарські товариства. Держава підтримує споживчу кооперацію, надаючи окремі податкові пільги для такої категорії кооперативів. Так, відповідно до п. б ст. 267.1.2. ПК України, розташовані у селах, селищах і містах районного значення підприємства та організації споживчої кооперації не є платниками збору за провадження торговельної діяльності та діяльності з надання платних послуг.

Аналізуючи правову природу споживчих кооперативів, необхідно відзначити, що первинною ланкою таких кооперативів є споживче товариство.

Членство у споживчому товаристві може бути індивідуальним і колективним.

Індивідуальними членами споживчого товариства можуть бути громадяни, які досягли 16-річного віку і виявили бажання брати участь у здійсненні цілей і завдань споживчого товариства. Членами учнівських споживчих товариств, що створюються при загальноосвітніх школах та інших навчальних закладах, можуть бути особи, які досягли 14-річного віку.

Колективними членами споживчого товариства можуть бути фермерські господарства, колективні сільськогосподарські підприємства, господарські

товариства, кооперативні, державні та інші підприємства, що поділяють його цілі та інтереси.

Господарські відносини між споживчим товариством і його колективним членом будуються на договірних засадах.

Член споживчого товариства має право:

а) брати участь у діяльності споживчого товариства, обирати і бути обраним до його органів управління і контролю, вносити пропозиції щодо поліпшення діяльності товариства та усунення недоліків у роботі його органів і посадових осіб;

б) на перевагу у придбанні товарів і одержанні послуг у магазинах та інших підприємствах споживчої кооперації;

в) одержувати частку прибутку, що розподіляється за результатами господарської діяльності між членами споживчого товариства відповідно до їх пайового внеску;

г) бути прийнятим у першочерговому порядку на роботу в споживче товариство відповідно до освіти і професійної підготовки та одержувати направлення у навчальні заклади, в тому числі на правах господарського стипендіата на договірних засадах.

Загальні збори (збори уповноважених) можуть встановлювати для членів споживчого товариства й інші переваги, а також пільгові умови користування послугами кооперативних підприємств та установ. Але ці переваги не можуть вступати у протиріччя з основними принципами кооперації, що викладені у ст. 4 Закону України «Про кооперацію». Член споживчого товариства відповідає за зобов'язаннями споживчого товариства лише в межах внесеного ним обов'язкового пайового внеску, якщо інше не передбачено статутом.

Вищим органом управління споживчого товариства є загальні збори його членів, які приймають статут, визначають розміри вступного та обов'язкового пайового внеску, обирають керівні і контрольні органи товариства, а також вирішують інші питання, пов'язані з його діяльністю. Для оперативного вирішення питань, що належать до компетенції загальних зборів споживчих товариств (крім питань прийняття статуту, ліквідації, реорганізації та виходу із спілки), можуть скликатися збори уповноважених.

Тобто структура системи споживчої кооперації не повного мірою узгоджується з положеннями основного Закону про споживчу кооперацію України.

Наведені обставини свідчать про необхідність перегляду засад організації системи споживчої кооперації та її перебудови для того, щоб адаптувати до умов ринкової економіки, сучасного законодавства.

Вищим органом управління спілки є з'їзд (конференція), який приймає статут, обирає розпорядчі, виконавчі та контрольні органи, вирішує інші питання діяльності спілки. Взаємодія і підпорядкованість розпорядчих, виконавчих та контрольних органів спілки визначається статутом.

5. Сільськогосподарські кооперативи

Діяльність таких кооперативів регулюється ГК України, ЦК України, Законом України «Про кооперацію», а також спеціальним нормативно-правовим актом – Законом України «Про сільськогосподарську кооперацію». Останній регламентує відносини в окремій сфері, отже, його норми мають відповідати нормам Закону України «Про кооперацію» та ГК і ЦК України.

Перелічені законодавчі акти мають безпосередній зв'язок, який дозволяє розглядати правове регулювання цих кооперативів системно і взаємопов'язано. Потрібно також взяти до уваги, що дія Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» не поширюється на споживчі кооперативи, хоча б вони і працювали у сільському господарстві.

ГК України у ст. 94 не вказує окремо на сільськогосподарські кооперативи. Ця норма не заперечує, а отже, дозволяє створення в аграрній галузі сільськогосподарських кооперативів, діяльність яких регулюється законом. Закон України «Про кооперацію» у ст. 6, перелічуючи за напрямками діяльності кооперативи, не виділяє сільськогосподарські. Прийняття цих нормативних актів поставило питання про доцільність існування в системі кооперативного законодавства Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію».

Відмітною ознакою сільськогосподарського кооперативу є те, що його засновниками (членами) мають право бути лише сільськогосподарські товаровиробники – фізична або юридична особа незалежно від форми власності та господарювання, в якій валовий дохід, отриманий від операцій з реалізації сільськогосподарської продукції власного виробництва та продуктів її переробки, за наявності сільськогосподарських угідь та/або поголів'я тварин у власності, користуванні, в тому числі й на умовах оренди, за попередній звітний (податковий) рік перевищує 75 % загальної суми валового доходу. Це обмеження не поширюється на осіб, які ведуть особисте селянське господарство.

Відповідно до Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» під сільськогосподарською кооперацією необхідно розуміти систему сільськогосподарських кооперативів, об'єднань, створених з метою задоволення економічних потреб членів кооперативу. Сільськогосподарський кооператив – юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами, що є сільськогосподарськими товаровиробниками, на засадах добровільного членства і об'єднання майнових пайових внесків для спільної виробничої діяльності у сільському господарстві та обслуговування переважно членів кооперативу.

За цілями, завданнями і характером діяльності сільськогосподарські кооперативи поділяються на виробничі та обслуговуючі. Законодавство не відокремлює жоден підвид виробничого сільськогосподарського кооперативу.

В умовах відродження кооперативного руху в Україні набувають актуальності підстави поділу кооперативів на види за такими ознаками:

- рід діяльності;
- предмет діяльності;
- спосіб створення;
- рівень усупільнення майна;

- правовий режим земель;
- функціональна спрямованість; територія діяльності;
- ступінь включення в господарський обіг;
- підстави об'єднання тощо.

6. Житлово-будівельні та житлові кооперативи

На сьогодні правове становище ЖБК та ЖК регулюється нормативними актами сучасної України і тими, що були прийняті ще за часів СРСР. До останніх треба віднести ЖК України, Примірний статут ЖБК і т. ін. За часів незалежної України правовий статус ЖБК регламентується ГК України, ЦК України і ЗК України, Законом України «Про кооперацію» та підзаконними нормативно-правовими актами.

Що стосується першої групи, то їх дія є лише формальною. І вони вже давно не вписуються у систему сучасного кооперативного законодавства. Так, якщо звернутися до порядку створення ЖБК, то відповідно до вимог п.2. Примірного статуту ЖБК кооперативи організуються при виконавчих комітетах місцевих Рад народних депутатів, при підприємствах, установах та організаціях. До кооперативів, що організуються при виконавчих комітетах місцевих Рад народних депутатів, приймаються громадяни, які перебувають у відповідному виконавчому комітеті на обліку бажаючих вступити до кооперативу (у списку осіб, які користуються правом на вступ до кооперативу поза чергою), а до кооперативів, що організуються при підприємствах, установах, організаціях, приймаються працівники цих підприємств, установ, організацій, які перебувають на обліку бажаючих вступити до кооперативу (у списку осіб, які користуються правом на вступ до кооперативу поза чергою), а також інші громадяни у випадках, передбачених законодавством.

Такий порядок створення юридичних осіб приватного права суперечить принципу добровільності їх створення. Адже для створення таких кооперативів потрібно не волевиявлення фізичних осіб, які є засновниками ЖБК, а органів місцевого самоврядування чи юридичної особи, при яких створюються кооперативи. Отже, такий порядок не відповідає загальним засадам створення юридичних осіб приватного права і кооперативів зокрема.

Недосконалість правового регулювання ЖБК стала підставою для висновку, що така юридична особа, як ЖБК повинна бути трансформована в об'єднання співвласників багатоквартирного будинку. Про це прямо було вказано у Постанові КМ України «Про затвердження Положення про порядок організації та діяльності об'єднань, що створюються власниками для управління, утримання і використання майна житлових будинків, яке перебуває у загальному користуванні».

Так, для забезпечення ефективного використання житла рекомендувати житловим та житлово-будівельним кооперативам, члени яких повністю розрахувалися за надані їм на будівництво кредити, реорганізуватися в товариства (об'єднання) співвласників будинку. Але саму процедуру та механізм перетворення ЖБК у товариства співвласників будинку визначено не було.

Лише з прийняттям Закону України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» у ст. 5 було прописано можливість реорганізації житлово-будівельних кооперативів в об'єднання співвласників багатоквартирного будинку.

Реорганізація відбувається за рішенням загальних зборів. Відповідно до статуту (положення) кооперативу збори можуть прийняти рішення про реорганізацію кооперативу в об'єднання. З моменту прийняття цього рішення зазначені збори вважаються установчими зборами об'єднання. Участь в установчих зборах беруть члени житлово-будівельного кооперативу, які повністю сплатили вартість жилих приміщень і належної частки у вартості нежилых приміщень та іншого майна і виявили таке бажання.

7. Правове становище інших підприємств колективної власності (кооперативів)

Садівничі кооперативи. Кооперативним законодавством, а саме Законом України «Про кооперацію» за напрямом діяльності виокремлюється такий вид кооперативу як садово-городній. До прийняття цього Закону садівничі товариства в основному реєструвалися як громадські організації – об'єднання громадян, які провадять діяльність згідно із Законом України «Про об'єднання громадян» виключно з метою захисту спільних інтересів своїх учасників – садівників. Таку реєстрацію можливо було здійснити, оскільки у ст. 12-1 вказаного Закону діяло поняття «товариство». Таку правову конструкцію застосовували і стосовно об'єднань громадян, що використовували земельні ділянки для городництва.

Підзаконні нормативні акти визначають садівниче товариство як юридичну особу, що є добровільним об'єднанням громадян-власників садівничих ділянок («Про затвердження інструментарію щодо складання квартальних списків житлових будинків і списків сільських населених пунктів для проведення пробного перепису населення 2010 року»: Наказ Держкомстату України від 20.08.2010 р. за № 346 211).

Щодо організаційно-правової форми садівничого товариства, треба зазначити, що відповідно до ст. 83 ЦК України юридичні особи можуть створюватися у формі товариств, установ та в інших формах, встановлених законом. У свою чергу, товариства поділяються на підприємницькі та непідприємницькі і тому якщо садівниче товариство не має на меті отримання прибутку для його наступного розподілу між учасниками, то його можна віднести до непідприємницького.

Згідно із ст. 2 Закону України «Про кооперацію» обслуговуючий кооператив – кооператив, який утворюється шляхом об'єднання фізичних та/або юридичних осіб для надання послуг переважно членам кооперативу, а також іншим особам з метою провадження їх господарської діяльності. Обслуговуючі кооперативи надають послуги іншим особам в обсягах, що не перевищують 20 відсотків загального обороту кооперативу.

Подібна норма міститься у ст. 2 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію». Такі кооперативи, здійснюючи обслуговування членів кооперативу, не ставлять за мету отримання прибутку.

Разом з тим необхідно зазначити, що відповідно до п. 6 ч. 2 ст. 2 Закону України «Про громадські об'єднання» його дія не поширюється на непідприємницькі товариства (які не є громадськими об'єднаннями), утворені на підставі інших законів. А садово-городній кооператив прямо віднесений до окремого різновиду кооперативів Законом України «Про кооперацію». Закон, який регулює діяльність громадських об'єднань у п. 5 ч. 1 ст. 3, передбачає серед принципів утворення і діяльності цих об'єднань такий: відсутність майнового інтересу їх членів (учасників). Майновий інтерес членів садівничого кооперативу присутній – це отримання врожаю із свого саду. Отже, відповідно до новітнього законодавства України садівниче товариство треба відносити до такої організаційно-правової форми, як обслуговуючий кооператив.

Але Державний комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва з метою запобігання виникненню порушень прав власності членів садівничих товариств та створенню напруженої ситуації навколо садівничих товариств відкликав свій лист від 9 червня 2008 р. за № 4899, що був виданий на наказ Держспоживстандарту «Про затвердження національних стандартів України, державних класифікаторів України, національних змін до міждержавних стандартів, внесення зміни до наказу 31 березня 2004 р. за № 59 та скасування нормативних документів», яким надавалися роз'яснення про організаційно-правову форму «обслуговуючий кооператив» (код 320), що введена Законом України «Про кооперацію».

ГК України у ст. 338 визначає, що кооперативний банк – це банк, створений суб'єктами господарювання, а також іншими особами за принципом територіальності на засадах добровільного членства та об'єднання пайових внесків для спільної грошово-кредитної діяльності. Відповідно до закону можуть створюватися місцеві та центральний кооперативні банки. Статутний капітал кооперативного банку поділяється на паї. Кожен учасник кооперативного банку незалежно від його участі (паю) у статутному капіталі банку має право одного голосу, що відповідає одному із основних принципів діяльності кооперативів.

Кооперативні банки створюються в Україні відповідно до ст. 8 Закону України «Про банки і банківську діяльність», а також законодавства про кооперацію. При цьому законодавство про кооперацію поширюється на кооперативні банки в частині, що не суперечить вказаному Закону. Кооперативні банки створюються за принципом територіальності і поділяються на місцеві та центральний кооперативні банки.

Створювати кооперативні підприємства мають також право професійні спілки. Це – добровільні неприбуткові громадські організації, що об'єднують громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної (трудової) діяльності (навчання). Згідно Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» профспілки мають право на господарську та фінансову діяльність. З метою реалізації статутних завдань профспілки, їх об'єднання, які

є юридичними особами, можуть здійснювати необхідну господарську та фінансову діяльність:

- надавати безоплатні послуги, роботи;
- створювати в установленому законодавством порядку підприємства, установи або організації із статусом юридичної особи;
- формувати відповідні фонди, кредитні спілки.

Політичним партіям та юридичним особам, що ними створюються, забороняється засновувати підприємства, за винятком засобів масової інформації, підприємств, що здійснюють продаж суспільно-політичної літератури, інших пропагандистсько-агітаційних матеріалів, виробів з власного символікою, проведення виставок, лекцій, фестивалів та інших суспільно-політичних заходів. Це закріплено у Закону України «Про політичні партії в Україні», де прямо передбачено, що політичні партії мають право засновувати із підприємств лише власні засоби масової інформації, як передбачено відповідними законами України.

Релігійні організації здійснюють виробничу і господарську діяльність відповідно до ст. 19 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації». Релігійні організації у порядку, визначеному чинним законодавством, мають право для виконання своїх статутних завдань засновувати видавничі, поліграфічні, виробничі, реставраційно-будівельні, сільськогосподарські та інші підприємства. Прибуток від виробничої діяльності та інші доходи підприємств релігійних організацій оподатковуються відповідно до чинного законодавства у порядку і розмірах, встановлених для підприємств громадських організацій. Релігійні організації як власники належного їм майна можуть при заснуванні ними підприємств закріплювати за такими підприємствами майно на праві господарського відання з метою здійснення підприємницької діяльності або на праві оперативного управління для здійснення некомерційної діяльності.

Законодавчими актами України можуть встановлюватися й інші обмеження щодо створення і діяльності підприємств громадських організацій, політичних партій або релігійних організацій.